

COVID-19 DÖNEMİNDE İŞLETMELERDE KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Mustafa Atsan, Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Anamur MYO, mustafaatsan@mersin.edu.tr

0000-0001-6221-7342

Sultan Çetinkaya, Öğr. Elm. , Mersin Üniversitesi Anamur MYO, ctnkyasultan@gmail.com,

0000-0002-0380-2717

Emine Ögüt, Öğr. Gör. Dr. , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, emineogut@selcuk.edu.tr,

0000-0002-8137-6952

ÖZET

Günümüz rekabet ortamında işletmeler için sürdürülebilirlik kavramının önemi gün geçtikçe daha fazla anlaşılmaya başlanmıştır. Sürdürülebilirlik kavramı şirketler için sadece maddi açıdan ele alınarak sağlanacak bir kavram olmamakla birlikte özellikle kriz dönemlerinde çevresel ve sosyal açıdan ele alınarak toplumun ruhuna hitap edip yararına olabilecek yenilikler ve projeler ile de birleştirilmesi gerekmektedir. İşletmelerin kriz dönemlerinde, kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin etkinliğini ölçmek ve devamlılığını sağlayabilmek adına geri bildirim almaları gerektiği, sonuçlarının da farkında olmaları gerekmektedir. Bunun sebebi ise, günümüzde tüketicilerin seçenek alternatiflerinin fazla olması, satış odaklılıktan ziyade müşteri odaklılığa geçilmesinden ötürü sürdürülebilir olmak ve tüketiciyi kendine çekmek için sadece satış yapmanın ve günü kurtarmanın yetmemesidir. Bu bağlamda şirketlerin sürdürülebilirlik kavramını çalışanlarına ve kurumlarına entegre etmedikleri takdirde uzun vadeli sektörde kalmaları zor olabilmektedir. Covid-19 pandemi süreci ile birlikte müşterilerin toplumun karşılaştığı bu tür bir zorluğa yönelik kurumlardan beklentileri daha fazla olma eğilimindedir. Dolayısı ile kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin bu noktada önem kazandığı söylenebilir. Sürdürülebilirliği önemsemeyen şirketler her türlü krizde kolaylıkla yara alabilmektedir. Covid-19 pandemi sürecinin etkilerinin kurumlar tarafından analiz edilmesi ve kabul edilmesi gelecekteki potansiyel farklı pandemi süreçlerinde de olumsuz etkilerin azaltılmasında etkili olacaktır. Özellikle küresel krizlerde işletmelerin çoğunun alternatif planlarının olmaması, tüketicilerden geri bildirim alınmaması ve krize hazırlıksız yakalanmalarından dolayı negatif etkiler görülebilmektedir. Bu noktada Dünya genelini ve ülkemizi etkisi altına alarak pandemik hale gelen Covid-19 virüsü birçok sektörü etkisi altına almıştır. Bu küresel kriz işletmelerin tüketici gözünden bakmalarını sağlayarak, kurumsal sürdürülebilirliğin işletmeler için önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma ile Covid-19 döneminde işletmelerde kurumsal sürdürülebilirlik kavramı, tüketici odaklı yaklaşımların ve yeniliklerin sürdürülebilirliğe etkisi ve sürdürülebilirliğin önemi kuramsal olarak açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilirlik, Kurumsal Sürdürülebilirlik, Covid-19*

ABSTRACT

CORPORATE SUSTAINABILITY IN BUSINESS IN THE PERIOD OF COVID-19

In today's competitive environment, the importance of the concept of sustainability for businesses has begun to be understood more and more. Especially in times of crisis. The concept of sustainability is not a concept that will be provided for

companies only in terms of material, but it should also be combined with innovations and projects that can be beneficial by addressing the spirit of the society by addressing it from environmental and social perspectives. In times of crisis, businesses need to receive feedback in order to measure the effectiveness of their corporate sustainability activities and ensure their continuity, and they should also be aware of the results. The reason for this is that, today's consumers have a lot of alternatives and because of the shift from sales-oriented to customer-oriented, it is not enough to make sales and save the day in order to be sustainable and attract the consumer. In this context, it may be difficult for companies to stay in the sector for the long term if they do not integrate the concept of sustainability into their employees and institutions. With the Covid-19 pandemic process, customers tend to have more expectations from institutions for such a challenge faced by society. Therefore, it can be said that corporate sustainability activities gain importance at this point. Companies that do not care about sustainability can easily be injured in any crisis. The analysis and acceptance of the effects of the Covid-19 pandemic process by institutions will also be effective in reducing the negative effects in potential different pandemic processes in the future. Especially in global crises, negative effects can be seen due to the fact that most of the enterprises do not have alternative plans, can not received feedback from consumers and are caught unprepared for the crisis. At this point, the Covid-19 virus, which has become a pandemic by affecting the world and our country, has affected many sectors. This global crisis has enabled businesses to look from the perspective of consumers and once again revealed the importance of corporate sustainability for businesses. In this study, the concept of corporate sustainability in businesses in the Covid-19 period, the impact of consumer-oriented approaches and innovations on sustainability and the importance of sustainability are explained theoretically.

Keywords: Sustainability, Corporate Sustainability, Covid-19

GİRİŞ

Covid-19 pandemisi ile birlikte tüm dünyada oluşan küresel kriz insanları birçok açıdan olumsuz şekilde etkilemiştir. Pandemi dönemleri hazırlıksız bir kriz dönemi olduğu için alternatifi olmayan şirketlerin dibe kadar çöktüğünü görmemek mümkün değil. İş dünyası açısından ele alırsak, bu dönemde özellikle işletmeler kendi çaplarında önlemler almaya yönelmiştir. Bu önlemler arasında tüketicilerin talepleri ön plana çıkartılarak çeşitli yenilikleri kurumlarına entegre etmişlerdir. Örneğin hijyene daha fazla önem vermek, kartlarda temassız alışveriş, gıda sektöründe paket servisin artması vb birçok konuda şirketler kendilerini yenilemişlerdir. Bu noktada küresel krizlerin şirketleri olumsuz etkilediği bu dönemlerde kurumsal sürdürülebilirlik açısından tüketicinin önceliklerini, istek ve ihtiyaçlarını net şekilde belirlemek önem arz etmektedir. Günümüzde tüketici eğilimleri dikkate alındığında, tüketicilerin sosyal odaklı oldukları ve sürdürülebilirliğe önem verdikleri gözlenmektedir. Özellikle şirketler kurumsal sürdürülebilirlik konusunda alternatif stratejiler üretmediği takdirde her krizde olumsuz şekilde etkilenmeleri içten bile olmayacaktır. Bu çalışma ile kurumsal sürdürülebilirlik kavramını ve Covid-19 döneminde kurumsal sürdürülebilirlik yaklaşımını kavramsal açıdan ele alınarak literatüre katkı sunulması amaçlanmaktadır.

1. Covid-19 Küresel Sağlık Krizi

Dünya Sağlık Örgütü'nün Mayıs 2020'de pandemi ilan ettiği Covid-19 virüsü Aralık 2019'da ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde görülmüştür. Bütün dünyayı kısa sürede etkisi altına alan Covid-19 virüsü ülkemizde de hızlı yayılım göstererek ekonomi, sağlık, eğitim gibi sektörleri etkisi altına almıştır. Covid-19 küresel sağlık krizi finansal anlamda olumsuz etkilere sebebiyet verirken dünya genelinde yoksulluk ve açlığın artması ile beraber küresel ekonomi ve ticareti de olumsuz etkilemiştir. İşletmeler, sağlık, güvenlik, tedarik zinciri, işgücü, nakit akışı, tüketici talebi ve pazarlama konularında çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır.

Covid-19 küresel sağlık krizi, toplumlar için küresel bir tehdit oluşturmuştur ancak; tüm ülkelerde ve sosyo-ekonomik gruplarda eşit derecede ciddi sonuçlar doğurması pek olası değildir. Diğer pek çok pandemi gibi, yoksulluk içinde yaşayan, daha az gelişmiş, işsizliğin yoğun olduğu, yetersiz tıbbi altyapıya sahip ülkelerde yaşayan bireyler gibi imkânları kısıtlı toplumlar için çok daha tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. (Horisch, 2021). Covid-19 pandemisi sadece insan sağlığını değil, ekonomide rekor gerilemelere, aile içi şiddet gibi sosyal sorunların artmasına, kendini karantinaya almak durumunda kalan bireyler sonrası bakımsız küresel hayvan türlerine de sebebiyet

vermiştir. Tüm bunların yanında işletmeleri özellikle ithalat ve ihracat alanında faaliyet gösteren sektörleri de olumsuz etkilemiştir. İşletmeler sürdürülebilirliklerini korumak adına çeşitli önlemleri almak zorunda kalmışlardır ve pandemi sürecinde devam ettiği sürece bu durum değişmeyecektir.

2. Sürdürülebilirlik

2.1.Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik kavramı özellikle son yıllarda işletmeler için hayati önem taşıyan bir kavram olarak bilinmektedir. Bunun sebebini rekabet ortamının artması, dijital dönüşüme geçilmesi, hızla gelişen teknoloji olarak belirtmek mümkündür. Günümüzde geleceğin korunması ile ilgili farkındalıklar gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Farkındalığın giderek artması ile birlikte sürdürülebilirlik kavramının önemini de beraberinde gelmektedir. Sürdürülebilirlik, 300 yıl geriye dayanan, 1713 yılında Carl von Carlowitz'in "Sylvicultura Oeconomica" isimli bilimsel eserinde ormanların sürdürülebilir kullanımı için çağrıda bulunması ile ortaya çıkmıştır (Heinrichs, Martens, Michelsen, & Wiek, 2016). Daha sonra kömür kaynaklarının tükenebilirliği ile devam eden yayınlar ve araştırmalar Sanayi Devrimi ve savaşlarla birlikte kaynak kıtlığı endişeleri iyice artmaya devam etmiştir. İkinci Dünya savaşı sonrası 1962'de *Silent Spring* isimli kitapta teknolojinin artan ve düzensiz kullanımının çevreye vereceği zarar üzerinde durularak dikkatler sürdürülebilirlik üzerine daha da çekilmiştir (Tuazon, Corder, & McLellan, 2013). 1972'de Stockholm Konferansı ile çevre, ekonomik kalkınma, sınırlı kaynak arzı, nüfus artışı gibi konular üzerine yayınlanan *The Limits to Growth* rapor ile; sanayi toplumunun ekonomik büyümeyi desteklemeye devam ederse çevre ve kaynak bozulmasının doğru orantıda gerçekleşeceği belirtilmiştir (Irurah & Boshoff, 2003). Yani başka bir deyiş ile küresel boyuttaki ekonomik büyümenin çevre sorunlarına yol açtığı ve önlem alınmazsa giderek büyüyeceği açıkça kabul edilmiştir.

Kavram olarak ise "sürdürülebilirlik"; 1974 yılında Dünya Kiliseler Konseyi (World Council of Churches)'nde söylem kazanmıştır ve sonrasında modern dünyanın tüm alanlarında kendini göstermiştir (Zink, 2008, s. 200). Sürdürülebilirlik genel bir ifade ile sürdürülebilir kalkınma odaklı mevcut nesil ve gelecek neslin daha iyi bir yaşam standardı sağlamak ile ilgilidir. Sürdürülebilirlik, kavramının literatürde birçok tanımı vardır. Wiersum (1995) sürdürülebilirliği "yerel, sosyal, politik, kültürel ve ekolojik koşullara özgünlük, esneklik ve saygı çerçevesinde eylemde bulunmak" şeklinde tanımlamıştır. Başka bir tanıma göre sürdürülebilirlik; toplumların yaşam kalitelerinin düşmesine izin vermeden ekolojik dengenin korunması, insanlığın doğal kaynakların tükenmesini engellediği süreçler ve eylemler bütünüdür (you matter, 2021). Tüm bunlar haricinde toplumsal ilerleme ve gelişim adına herkes için sağlık,

kaliteli eğitim, cinsiyet eşitliği sağlanması gibi hedeflerde yer almaktadır.

Kavram olarak içerisinde ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevresel kalkınmayı barındırmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1987 yılında ilk kez *Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nda* hazırlanan Bruntland Raporu'nda "*Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılamak yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma*" olarak ifade edilmiştir. (mfa, 2021). Barkemeyer ve Holt (2014) 'ün belirttiği üzere Bruntland Raporu'nda sürdürülebilirliğin kalkınma kavramı ile birlikte değerlendirilerek özünde iki temel kavram içerdiğini belirtmişlerdir;

- Dünya genelinde yaşamlarını devam ettiren yoksulların öncelik grubunda yer alması gerektiği,
- Çevrenin yani çevrebilimle ilgili sistemin mevcut ve ilerleyen zamanlarda ki ihtiyaçlarını teknolojinin ve sosyal döngünün sınırlaması fikridir.

Sürdürülebilirlik ile ilgili atılan küresel anlamda en önemli adım, 1992 yılında *Rio Konferansı* ile çevre ve kalkınma kavramlarını birleştirme odaklı gerçekleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı tarafından organize edilen *Rio Konferansı*, 114 devlet başkanının katıldığı, 170 ülkeden 1400 sivil toplum örgütünün yer aldığı önemli bir olaydır. Gerçekleştirilen konferans ile sürdürülebilir kalkınma kavramı uluslararası bütün disiplinlerde varlık kazanmıştır, ana tema ise iklim değişikliği ve biyoçeşitliliğe üzerinedir, yani kilit küresel çevre konularında sürdürülebilirliktir (Paul, 2008), (Scoones, 2007). Daha sonra *Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Dünya Zirvesi* 1995'te Danimarka'da gerçekleştirilmiştir. Çevre ile ilgili sürdürülebilirlik, toplumsal eşitlik, cinsiyet eşitliği, anne sağlığını iyileştirmek, aşırı yoksulluk oranlarını düşürmek, küresel kalkınma hedefleri doğrultusunda;

- 2000'de Birleşmiş Milletler Milenyum Zirvesi,
- 2002'de gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi,
- 2005 yılında onaylanan 1997 Kyoto Protokolü,
- 2012'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ile önemli kararlar uluslararası alanda bildiriler şeklinde belirlenerek yayınlanmıştır. 2015 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 2030 yılına kadar devam edecek "*Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi*" kabul edilmiştir (Gedik, 2020, s. 202).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansı (UNDP) Sürdürülebilir Kalkınma amaçları 2016'da yürürlüğe girmiştir. 2030 yılında kadar 17 ana amaç etrafında şekillenen uygulamalar, aşıktan eğitime, toplumsal cinsiyet eşitliğinden iklim eylemlerine, sanayi ve eşit

altyapıdan ekonomik büyümeye kadar çeşitli konular etrafında şekillenmiştir. Sürdürülebilirlik, günümüz işletmelerinde önemli bir kavram haline gelen ve toplumun her kesimini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen ve gün geçtikçe önem arz eden bir süreçtir. Ayrıca sürdürülebilirlik, işletmelerin yaşam döngülerini tanımlayıcı ve uzun soluklu bir süreci de ifade etmektedir (Ulaş, 2020, s. 38). Gedik(2020)’e göre sürdürülebilirlik, *“Ekonomik faaliyetlerin çevresel sonuçlarını tam olarak dikkate alan, değiştirilebilen veya yenilenebilen ve dolayısıyla tükenmeyen kaynakların kullanımına dayanan ekonomik kalkınmadır.”* şeklinde ifade edilmiştir (Gedik, 2020). Çünkü işletmeler faaliyetlerini belirli bir çevrede gerçekleştirmektedirler ve toplum sadece işletme faaliyetlerine değil aynı zamanda işletmelerin gelecek hakkındaki faaliyetlerine de dikkat etmektedirler. İşletmelerin bu taleplere karşı duyarsız kalması rekabet edebilirlik düzeylerini olumsuz etkileyebilmektedir (Tutkavul, 2020, s. 143). Günümüz rekabet koşullarından en önemlisi kurumsal sürdürülebilirliktir. Brockett ve Rezaee (2012)’nin belirttiği üzere sürdürülebilirlik işletmelerin sadece uzun dönemli kârlılık süreçlerini ve rakipleri ile rekabet avantajını korumak ile kalmaz, aynı zamanda toplumun her kesimini ilgilendiren (çevre, toplumsal eşitlik, sosyal yardım vb.) bütüncül refahı da kapsamaktadır (Brockett & Rezaee, 2012).

2.2.Kurumsal Sürdürülebilirlik

Kurumsal sürdürülebilirlik kavramını Tüm (2014); *“işletme faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını çeşitli teorik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirmeyi öngören bir yönetim anlayışı”* olarak belirtmektedir. Literatürde farklı tanımlarına yer verilen kurumsal sürdürülebilirlik, ekolojik bir kaygı veya bir işletmenin sosyal sorumluluğu dahilinde, ekonomik faaliyetlerin çevre ve sosyal alanlarla ilgili kurumsal kaygıların bütünleştirilmesi ile kavram genişletilmiştir (Linnenluecke & Griffiths, 2010). Kurumsal sürdürülebilirlik, işletmelerin sürdürülebilirliğin sağladığı fırsatlardan yararlanarak; ekonomik, sosyal, çevresel fırsat ve tehditleri temel alarak stratejik bir şekilde konumlandırılmasıdır (Deloitte, 2021). Aynı zamanda kurumsal sürdürülebilirlik kısa ve uzun vadeli perspektiflerde kurumsal hissedar/ paydaş ihtiyaçlarının karşılanması ile de ilgilidir ((Lozano & A. Carpenter, 2015), (AgnesPranugrahaning, D.Donovan, Topple, & K.Masli, 2021)).

Kurumsal sürdürülebilirlik sosyal, çevresel ve ekonomik olmak üzere üç boyut altında şekillenmektedir (Dyllick & Hockerts, 2002, s. 131-132). Kurumlarda sosyal sürdürülebilirlik, şirket paydaşlarının (beşeri sermaye çalışanları, işletme ortakları, toplum vb.) isteklendirme, güçlü alt yapı, girişimcilik gibi sosyal hedeflerine destek vererek toplumsal sermaye gelişimine katkı sağlamaktadır (Tüm, 2014). Çevresel sürdürülebilirlik, kaynak kullanımının işletmeler tarafından ekolojik dengeye zarar vermeyecek şekilde

kullanılarak geri dönüşüme katkı sağlamasıdır. Örneğin yenilenebilir enerjilere yatırım veya atık su altyapısının iyileştirilmesi vb. İşletmeler üretim faaliyetlerini gerçekleştirirken, biyoçeşitliliğe, insan sağlığına, hava, su, toprak kalitesine zarar verecek gaz salınımı veya atıkları en alt seviyeye indiren uygulamaları ile çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamalıdır. Ekonomik sürdürülebilirlik, ekonomik büyümeyi gözeterek çevresel ve sosyal sürdürülebilirlikten ayrı düşünülemeyen, mal ve hizmetleri sürdürülebilir esaslara göre gerçekleştiren bir sistemdir (Dağhan, 2021).

Sürdürülebilirliğin önemli üç boyutu olan ekonomik, sosyal ve çevresel alanlara Samsung, Honda gibi dev markalar yeşil uygulamalara yatırım yaparak uzun vadeli sürdürülebilir iş modelleri geliştirmektedirler (Ku, 2018). Kurumsal sürdürülebilirlik sayesinde işletmeler üç önemli noktada ilerlemelerine katkı sağlayacaklardır;

- 1) **Çevresel Bütünlük:** İşletmeler bünyelerinde gerçekleştirdikleri üretimi çevre ile uyumlu teknolojiler yardımı ile zararı en aza indirebileceklerdir.
- 2) **Sosyal Eşitlik:** İşletmeler kurumsal sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk bağlamında bireylerin kaynak erişimini eşit kılacaklardır.
- 3) **Ekonomik Refah:** İşletmeler var olan ve gelecekteki ürün üretimleri ile ekonomide katkı yaratacaklardır (Tuazon, Corder, & McLellan, 2013, s. 42), (Bansal, 2005, s. 199-200).

Sürdürülebilirlik ve kurumsal sürdürülebilirlik anlayışı çevresel duyarlılık ile ortaya çıkan daha sonra sosyal, ekonomik anlamda da kendini gösteren birbiri ile ilişkili olan bir süreçtir. Yani çevresel sürdürülebilirlik anlamında bir sorun yaşandığında sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlikte olumsuz etkilenecektir. Bu bağlamda işletmeler kurumsal sürdürülebilirlik ile sadece kendi üretim ve kâr paylarını artırmak ile kalmayacak aynı zamanda dünyanın kalkınma ve çevresel fonksiyonlarına da katkı sağlayacaklardır. Örnek vermek gerek ise Avrupa'da üretim amacı ile kullanılan hammaddelerin %90'nı ürün fabrikadan çıkmadan çöpe gitmektedir, Avrupa'da üretilen ürünlerin %80'ni ilk altı ayda çöpe gitmektedir ve hızlı tüketim mallarına yönelik yapılacak olan yıllık maliyet tasarruf miktarı 700 milyon dolardır (Strategies, 2021). Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre ise Türkiye'de her sene 8Milyona yakın gıda israfı yapıldığı yani tüketime hazır gıdaların %17'sinin direkt olarak çöpe gittiği sonucuna ulaşılmıştır (News, 2021). Tüm bu israf örnekleri göz önünde bulundurulduğunda kurumsal sürdürülebilirlik algısı ile hareket eden işletmeler; etkin kaynak yönetimi gerçekleştirerek uzun vadede işletme maliyetlerini en aza indirebileceklerdir, paydaşları ile istikrarlı bir ilişki sürdürebileceklerdir, müşterileri ile aralarında güven ve sadakat duygusu oluşturulabileceklerdir (Deloitte, 2021).

2.3.Covid-19 Döneminde Kurumsal Sürdürülebilirlik

Dünya genelinde ve ülkemizde hızlı yayılım göstererek pandemik hale gelen Covid-19 virüsü sağlıktan ekonomiye birçok sektörüne etkisi altına almıştır. Sürdürülebilirlik, Covid-19 döneminde üzerinde durulması gereken önemli bir konu haline gelmiştir. Covid-19 küresel sağlık krizi, insan yaşamındaki sürdürülebilirliği; ekonomik, sosyal ve çevresel çerçeve temelinde büyük oranda etkisi altına almıştır. Özellikle yoksul ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilirlik ile ilgili alanlarda daha fazla etkisinin hissedildiği belirlenmiştir (Horisch, 2021). Covid-19 döneminde özellikle sürdürülebilirlik ana temalarından; küreselleşme ve ekonomik büyüme noktasında büyük anlamda tehditler yaşanmıştır (Enderwick & Buckley, 2020). Sadece ekonomik büyüme noktasında değil aynı zamanda tüketici davranışlarında ve işletmelerin hareket etme noktasında da fark edilir bir değişikliğe sebebiyet vermiştir. Bu noktada He ve Harris (2020)'nin de belirttiği üzere; işletmeler somut ve kendine özgü kurumsal sorumluluk dâhilinde sosyal ve çevresel alanlarda sürdürülebilirliğe katkı sağlamalıdır (He & Harris, 2020).

Covid-19 pandemi süreci sonrasında Birleşmiş Milletler'in 17 kalkınma hedefine yönelik sürdürülebilirlik ile ilgili üzerinde durulması gereken noktalar (Ranjbari, ve diğerleri, 2020);

- Sürdürülebilirlik amaç ve hedefleri Covid-19'un etkileri dikkate alınarak yeniden şekillendirilmelidir,
- Covid-19 sürecinde ve sonrasında, sorumlu üretim ve tüketim ile sanayii, yenilikçilik ve altyapı hedeflerine odaklanılmalıdır,
- Yenilikçi çözümler çerçevesinde ekonomik dayanıklılık adına; yoksulluk, insana yakışır iş, ekonomik büyüme ve amaçlar için ortaklıklar hedeflerine odaklanılmalıdır
- Covid-19 pandemi sürecinin sosyal sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini derinlemesine belirlemek üzerine; nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği ve eşitsizliklerin azaltılması noktasında çalışmaların derinleştirilmesi.

Belirtildiği üzere, Covid-19 sürecinde sürdürülebilirlik ve pandemi arasındaki ilişkinin ortaya konması sonrasında; birçok araştırma ve araştırmacı sürdürülebilirlik ile ilgili yeni tanımlamaların, esnek uygulamaların, gözden geçirilmiş kavramlar ile güçlü vurgulamaların yapılması gerektiğini belirtmişlerdir((Nature, 2020), (Hakovirta & Denuwara, 2020), (Naidoo & Fisher, 2020)). Çünkü; Horisch (2021)'in de belirttiği üzere Covid-19 krizi aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ile de ilgilidir. Ekonomik kriz veya Covid-19 gibi küresel kriz dönemlerinde işletmeler rekabet edebilme ve hayatta kalma problemleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bununla birlikte sürdürülebilirlik çalışmalarını çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan devam ettirmek durumundadırlar. Örnek olarak; çevresel sürdürülebilirlik açısından emisyon ayak izlerinin dengelenmesi, iklim değişikliği ile mücadele için sera gazı emisyonlarının azaltılması

verilebilir. İşletmelerin kriz dönemlerinde, kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin etkinliğini ölçmek ve devamlılığını sağlayabilmek adına geri bildirim almaları gerektiği, sonuçlarının da farkında olmaları gerektiği belirtilmiştir

Covid-19 pandemi sürecinin etkilerinin derinlemesine analizi ve kurumlar tarafından kabul edilmesi gelecekteki potansiyel farklı pandemi süreçlerinde de olumsuz etkilerin azaltılmasında etkili olacaktır (Horisch, 2021). Örneğin; Covid-19 döneminde Türk Hava Yolları'nın Covid-19 tedbirleri kapsamında sağlık bilgisi kuralları ve uygulamalarına yönelik yapılan bilgilendirme amaçlı paylaşımlar tüketiciler ile kurum arasında bir bağ oluşturmuştur. Diğer yandan özellikle hizmet sektöründe pandemi tedbirleri kapsamında temassızlık vurgusu ön plana çıkarken hijyen kavramının önemi ile ilgili paylaşımlar da tüketiciler ile işletmeler arasında ki bağı kuvvetli hale getirerek kurumların sürdürülebilirlik çabalarına katkıda bulunabilmektedir. Hakovirta ve Denuwara (2020) 'nın da çalışmalarında belirttiği üzere Covid-19 sonrası sürdürülebilirlik hedefleri arasında insan sağlığı ve kurumsal sürdürülebilirlik mutlaka yer almalıdır. Çünkü insanlığın hayatta kalması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması Covid-19 döneminde önemli bir şekilde belirginleşmiştir.

SONUÇ

Günümüzde tüm toplumlar önemli bir pandemik kriz sürecinden geçmektedir. Söz konusu olan bu süreç yani kriz, insanların sağlığı üzerinde önemli derece etki bırakırken; günlük yaşam koşullarını ile tüketici davranışlarını da etkilemektedir. Özellikle kriz dönemleri ortaya çıktığında firmaların değişim gösteren bu koşullara cevap verebilmek adına kurumsal sürdürülebilirlik kapsamında işlevleri ön planda tutmaları gerekmektedir. Sürdürülebilirlik kavramını bundan sonraki süreçlerde pandemi öncesi ve sonrası şeklinde değerlendirmek gerekmektedir. Sürdürülebilirliği Covid-19 sonrası bir dünyada ticari büyümeyi sağlamak ve önemli bir rekabet aracı olarak değerlendirmek için işletmeler bünyelerinde stratejiler geliştirmelidirler. Ayrıca tüketici ile aralarında oluşturacakları kuvvetli bağ ve itibar için de önemli bir strateji kaynağıdır. Özellikle son on yılda küresel boyutta gerçekleşen teknolojik gelişmeler sonrası işletmelerin mutlaka sürdürülebilir teknolojiyi benimsemeleri önem arz etmektedir. Pandemi öncesinde dijital dönüşüme önem vermeyen işletmeler pandemi sonrasında da bu alışkanlıklarından vazgeçmezlerse sürdürülebilirlik konusunda rakiplerinden bir adım geriden geleceklerdir. Covid-19 gibi küresel kriz dönemlerinde şirketler kurumsal sürdürülebilirlik etkilerinin farkında olmaları ve uygulanan sürdürülebilirlik faaliyetleri hakkında geri bildirim almalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Bansal, P. (2005). "Evolving Sustainability: A Longitudinal Study of Corporate Sustainable Development". *Strategic Management Journal*, 26, 197-218.

- Brockett, A., & Rezaee, Z. (2012). Corporate Sustainability: Integrating Performance and Reporting.
- Dağhan, İ. (2021, Şubat 2). *Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları*. İzmir Kalkınma Ajansı: <https://kalkinmaguncesi.izka.org.tr/index.php/2021/02/02/surdurulebilir-kalkinmanin-boyutlari/> adresinden alındı
- Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond The Business Case for Corporate Sustainability. *Business Strategy and Environment*, 11(2), 130-141.
- Enderwick, P., & Buckley, P. (2020). Rising regionalization: will the post-COVID-19 world see a retreat from globalization? *Transnational Corporations*, 99-112.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal,Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 196-215.
- Hakovirta, M., & Denuwara, N. (2020). How COVID-19 Redefines The Concept of Sustainability. *Sustainability*, 12(9), 3727.
- Heinrichs, H., Martens, P., Michelsen, G., & Wiek, A. (2016). *Sustainability Science*. Springer Science Business Media. doi:10.1007/978-94-017-7242-6
- Horisch, J. (2021). The relation of COVID-19 to the UN sustainable development goals: implications for sustainability accounting, management and policy research. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 877-888.
- Horisch, J. (2021). The relation of COVID-19 to the UN sustainable development goals: implications for sustainability accounting, management and policy research. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 12(5), 877-887.
- Irurah, D., & Boshoff, B. (2003). An Interpretation of Sustainable Development and Urban Sustainability in Low-Cost Housing and Settlements. *University of Cape Town Press*, 244-262.
- mfa. (2021). *Electronic Visa Application System- Sürdürülebilir Kalkınma*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa> adresinden alındı
- Naidoo, R., & Fisher, B. (2020). Reset sustainable development goals for a pandemic world. *Nature*, 198-201.
- Nature. (2020). Time to revise the sustainable development goals. *Nature*, 583, 331-332.
- News, B. (2021, Mart 5). 2021 BM Gıda İsrafı Raporu: Türkiye'de her yıl 7,7 milyon ton yiyecek çöpe atılıyor.
- Paul, B. (2008). A History Of The Concept Of Sustainable Development: Literature Review. *Economic Sciences Series*, 17(2), 576-580.
- Ranjbari, M., Esfandabadi, Z., Zanetti, M., Scagnelli, S., Siebers, P.-O., Aghbashlo, M., . . . Tabatabaei, M. (2020). Three pillars of sustainability in the wake of COVID-19: A systematic review and future research agenda for sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 126660.
- Scoones, I. (2007). Sustainability. *Development in Practice*. doi:10.1080/09614520701469609

- Strategies, C. E. (2021). Cambridge Judge Business School Circular Economy and Sustainable Strategies | Online Certificate Programme.
- Tuazon, D., Corder, G., & McLellan, B. (2013). Sustainable Development: A Review of Theoretical Contributions. *International Journal Sustainable Future for Human Security*, 1(1), 40-48.
- Tutkavul, K. (2020). Kurumsal Sürdürülebilirlik Bağlamında Sürdürülebilir Raporları ve Sürdürülebilirlik Performansının Ölçümü: Arçelik A.Ş.de Bir Uygulama. *Mali Çözüm*, 141-169.
- Tüm, K. (2014). Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Muhasebeye Yansımaları: Sürdürülebilirlik Muhasebesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 58-81. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ayd/issue/3331/46191> adresinden alındı
- Ulaş, S. (2020). Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sosyal Medya İlişkisi: Türk Hava Yolları Örneği. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*(4), 37-49.
- Wiersum, F. K. (1995). 200 Years of Sustainability in Forestry: Lessons from History. *Environmental Management*, 19(3), 321-329.
- Zink, K. J. (2008). Corporate Sustainability as a Challenge for Comprehensive. *Contributions to Management Science*.